

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 427-458
ISSN: 1302-6879

Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimleri Free Republican Party Kastamonu Organization and 1930 Municipal Elections

• Mehmet ÇAPARLAR*

* Çayeli Anadolu İmam Hatip Lisesi
Müdürüğü, Çayeli / Rize / Türkiye.
Ministry of Education,
Çayeli / Rize / Turkey.
mirmehmetcaparlar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1759-6464

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
24/09/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
28/11/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Çaparlar, M. (2021). Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 427-458

Citation: Çaparlar, M. (2021). Free Republican Party Kastamonu Organization and 1930 Municipal Elections. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 427-458

Öz

Mustafa Kemal Paşa, demokrasiye olan inancı gereği, kurucusu olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde çok fırkalı siyasi yapıyı yerleştirebilmek amacıyla Serbest Cumhuriyet Fırkasını (SCF) kurdu. SCF, kuruluşundan kısa bir süre sonra yurt genelinde teşkilatlanma çalışmalarına başladı. SCF'nin kuruluşu ile birlikte muhalifler bu siyasi fırkanın çatısı altında toplandı. Hedeflerinin iktidara yürümek olduğunu açıklayan SCF, süreç içinde yıpranmış olan Cumhuriyet Halk Fırkasını (CHF) iktidardan uzaklaştırmak için popülist propagandalarla 1930 Belediye Seçimleri için meydanlara indi. SCF teşkilatlanma çalışmaları kapsamında Kastamonu'da müteşebbislerin girişimleri ile vilayet ve kaza teşkilatlarını kurdu. CHF, Kastamonu'da SCF teşkilatlarını kuran muhalifler hakkında istihbarat raporları hazırlayarak bu şahısları kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlısı, Millî Mücadele aleyhtarı, Damat Ferit Paşa'nın adamları, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu olmakla itham edip halk nezdinde itibarsızlaştırmaya çalıştı. Bu makale, Cumhuriyet tarihinin ilk çok fırkalı seçimi olan 1930 Belediye Seçimleri öncesinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, Kastamonu'da teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimlerinde muhalefet iktidar çatışmasının Kastamonu'daki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalenin oluşturulmasında başta Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA) Amerika Ulusal Arşivi (NARA) olmak üzere yerel, ulusal gazeteler, hatıralar ve konu ile ilgili telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1930 Belediye seçimleri, Kastamonu, Taşköprü, Tosa.

Abstract

Mustafa Kemal Pasha, due to his belief in democracy, had the Liberal Republican Party founded aiming to strive multi-party political structure in Turkey, of which he is the founder. The Liberal Republican Party (LRP), shortly after its foundation, began to organize its sections throughout Turkey. With the establishment of the LRP, the opponents began to get together under the umbrella of this political party. The LRP, explaining their goal is to walk to power, went to the streets for the 1930 municipal elections with populist propaganda to get the Republican People's Party (RPP) away from power, which worn out due to staying in power for a long time. The LRP, within the scope of the organizational work, founded the sections in cities and towns with the attempts of the entrepreneurs. RPP, preparing intelligence reports about the opponents who established the LRP organizations in Kastamonu, accused them of being followers of the Progressive Republic Party, the opponents to the National Struggle, Damat Ferit Pasha's men, being a member of the Freedom and Entente Party and tried to discredit them in the public eye. This paper aims to reveal the organization of the Liberal Republic Party in Kastamonu, which was established before the 1930 municipal election that is the first multi-party election in the history of the Republic, and the reflections of the opposition-ruling conflict in Kastamonu in this election. The Presidential Archives, Prime Ministry Republic Archives (BCA), the National Archive of America (NARA), local and national newspapers, memoirs and copyrighted works related to the subject were used in the preparation of the article.

Keywords: Liberal Republic Party, 1930 Municipal Election, Kastamonu, Taşköprü, Tosya.

Giriş

1929 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Birinci Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan Kurtuluş Savaşının yol açtığı derin yaraları sarmakla uğraşan Türkiye'yi derinden etkiliyordu. Bu nedenle 1930'ların Türkiye'sinde tek parti iktidarı; bir yandan siyasi, sosyal, ekonomik, güvenlik sorunları ile baş etmeye çalışıyordu. (Weiker, 1973: 43; Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2007: 44). Diğer yandan İsmet Paşa Hükûmeti; ülkeyi imar etme çabaları kapsamında demiryolu yatırımlarına ağırlık veriyor, hazineden aslan payı demiryolu yatırımlarına ayrılıyor, yatırımların finansmanında sıkıntısı çeken hükûmet halka yeni vergiler yüklüyordu. Buna karşın halkın istek ve şikayetlerini dile getirecek, hükûmetin ekonomik icraatlarına yönelik eleştirileri hukuki ve siyasi bir zemine oturtarak, hükûmet icraatının kontrolünü sağlayacak çok fırkalı politik sistem bulunmuyordu (Goloğlu, 2011: 642). Yedi yıllık muhalefetsiz ortamda iç ve dış sorunlarla boğuşmaktan yıpranan tek parti iktidarının denetlenmesi noktasında halk, Mustafa Kemal'in İsmet Paşa

hükûmetine karşı denetleyici rolünü yerine getirmedeğini şikâyet etmekteydi (Soyak, 1973: 15). Muhalefetin varlığı sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıkardığı hoşnutsuz kesimin tepkilerinin yatırılması için emniyet supabı görevi de görecekti (Grew, 2000: 124). Mustafa Kemal, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik buhrandan çıkış yolunun kontrollü bir muhalefet fırkası ile mümkün olacağını savunuyordu (Soyak, 1973: 15).

Mustafa Kemal kurulacak muhalefet fırkasının İsmet Paşa hükûmetinin icraatına katkı sağlayacağını vurgulayarak (Kılıç Ali'nin Anıları, 2005: 270) yakın arkadaşı Ali Fethi Bey (Okyar)'den bir siyasi fırka kurmasını istedi (Okyar, 2019: 21).

Ali Fethi Bey'in; Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) içinde kendisine karşı gelişebilecek olumsuz yaklaşımlar konusunda çekinceleri vardı. Fakat bu noktada Mustafa Kemal'in kendisini her hâlükârda destekleyeceği yönünde verdiği teminatlar üzerine 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasını (SCF) kurdu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-09, D,57, F.3-98; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA] 490.01.1.4.5; BCA 490.01.1.4.11; BCA 490.01.435.1804.2; National Archives and Records Administration (NARA), 867.00/2037; Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1930; Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930; Vakıf, 13 Ağustos 1930; Milliyet, 13 Ağustos 1930; Yarın, 12 Ağustos 1930; Son Posta, 13 Ağustos 1930).

SCF'nin kuruluşu ile tek firkalı düzenden memnun olmayan büyük bir kesim yeni firkaya akın etti (Karaosmanoğlu, 1984: 110; Ağaoğlu, 1969: 22). 1930 Belediye Seçimlerinden bir ay önce kurulduğu için süreç SCF'yi hem teşkilatlanma hem de seçimlere hazırlık yapma açısından sıkışık bir takvim ile karşı karşıya bıraktı. SCF, fırka teşkilatlanması için yol haritası olacak bir nizamname yayımlayıp; köy, mahalle, nahiye, kaza, vilayet ve merkez olmak üzere yurt genelinde teşkilatlanmaya gideceğini açıkladı (Yarın, 30 Ağustos 1930; Son Posta, 31 Ağustos 1930). SCF; merkez teşkilatı örgütlenmesini tamamladığı gibi taşrada 63 vilayetin 37'sinde fırka teşkilatı oluşuyordu (Kabasakal, 1991: 122; Pınar, 2014: 295-310; Pınar, 2015: 277-298). SCF taşrada teşkilatlanmaya başladığı zaman yeni firkayı kuracak olan müteşebbislerin siyasi kimlikleri; her bölgenin demografik, siyasi, etnik, ekonomik durumuna göre farklılıklar gösteriyordu. Doğu Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz'de daha çok ticari kaygılar ve etnik kimlikleri farklı olan unsurların iktidar dışı siyasi tercihlere yönelmesi belirleyici olmuştu (Pınar, 2017: 99-114). Buna karşın Samsun'da ekonomik kaygılardan dolayı mübadillerin ve bütün üreticilerinin SCF'ye yönelimi söz konusuyken (Emrence, 2006: 147). Kastamonu gibi mübadelenin tamamlandığı

Karadeniz şehirlerinde etnik unsurların varlığı ön plana çıkmamıştı. CHF istihbarat raporlarında Kastamonu SCF kurucularının Damat Ferit Paşa hükûmeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası, kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası¹ ve Topal Osman ile ilişkilendirildikleri görülmektedir (BCA 490.01.79.293.2). CHF'nin SCF kurucularını yeni düzene taban tabana zıt olan geçmiş siyasal oluşumlar üzerinden değerlendirmeye tabi tutması SCF'nin Kemalist geleneğin mesafeli baktığı gruplara temsil olanağı tanımış olmasıyla açıklanabilir. (Emrence, 2006: 137). SCF tabanının kısa sürede farklı uçları içine alacak şekilde genişlemesini rejim için bir tehdit unsuru olarak görmeye başlayan CHF, SCF'ye ve fırka tabanına yönelik söylemlerini sertleştirdi. CHF'nin SCF tabanına yönelik şüpheli yaklaşımını dile getiren CHF müfettişlerinden Adana mebusu Hilmi Bey'e (Uran) göre; "SCF tabanında birbiriyle bu kadar fikri olarak uyuşmayan, bu kadar ayrı his ve kanaatte ve bu kadar ayrı emeller peşinde koşan zümreler ancak karşılardaki kuvveti yıkmak için birleşebilirlerdi" (Uran, 2008: 482).

CHF; SCF tabanı hakkında "Siyasi haklarını kullanma kültüründen yoksun, işçi kadınlar, gayri mükellefler, mürideler, müritler, ameleler, esnaf çıraqları ve baldırı çıplaklar, pantolonu yamalı, kundurası olmayan." kişiler yakıştırmada bulunarak yeni siyasal hareketi küçümseyici bir dil kullanmıştı. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [TBMM ZC], Devre:3, İnikat:5, C:22; 17,52). Fethi Bey'e göre CHF'nin SCF tabanına yönelik karalamasının tek sebebi bu kişilerin siyasal tercihlerini SCF'den yana kullanmış olmasıydı (TBMM ZC, D:3, İ:84, C:21; 36-37). Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, SCF'nin demokratik hayatın gereği olarak istediği vilayet ve kazalarda teşkilatlanabileceğini belirterek yeni fırkaya teşkilatlanma noktasında yardımcı olunacağını açıklamıştı. Hükümet adına Şükrü Kaya'nın destek açıklamasına karşın CHF Fırka Kâtib-i Umumisi Saffet Bey (Arıkan), SCF'ye üye olan mürteci ve komünistlerin derhal CHF Genel Merkezine bildirilmesini istiyordu (BCA 490.01.435.1804.2). 1930 yılında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da Şeyh Sait İsyanı ile başlayan ve Ağrı İsyanları ile süren

¹ Bu konuda bkz: Zürcher, E.J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık; Yeşil, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk teşkilatlı muhalefet hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Cedit Neşriyat; Obuz, Ö. (2017). Fikrin Mürekkeple Sınava: Mahmut Soydan'ın Kaleminden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İle Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Van Yüzüncü yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 313-328; Özalper, M. (2015). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 117-136.

güvenlik sorunları da devam ediyordu. Ali Fethi Bey, devletin güvenlikçi yaklaşımının zafiyete uğramaması için fırka olarak Doğu ve Güneydoğu'nun bazı vilayetlerini kapsayan I. Umumi Müfettişlik Bölgesinde² teşkilatlanma yapmayacaklarını belirtmişti (BCA 490.01.435.1804.2). Bunun sonucunda SCF'nin belediye seçimleri esnasında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı şark vilayetlerinde seçimlere katılmadığı görülmektedir (Son Posta, 23 Teşrinievvel/Ekim 1930).

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Vilayet Merkezi Teşkilatlanması ve Faaliyetleri

Evleri, binaları büyük ölçüde ahşap olan, elektrik aydınlatması henüz yeni olan ve Vali Murat Bey'in (Germen) şehirleşme alanındaki gayretlerine rağmen pek gelişmemiş Kastamonu vilayet merkezinde (Cumhuriyet, 17Ağustos 1930) 1927 nüfus sayımına göre 63.117 kişi yaşıyordu (1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, 1929: 11). Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu teşkilatını kurma görevi Kastamonulu Avukat İzzet Bey'e verilmişti. İdare heyeti azalıklarına ise Açıksöz gazetesi sahibi Hüsnü Bey (Açıksöz),³ Ballık zade Muhsin⁴, İsmail zade Mehmet ve Yazıcızade Tevfik Bey seçilmişti (Vakit, 02 Eylül 1930).

SCF Kastamonu vilayet teşkilatlanması İzzet Bey başkanlığında başladı. Kastamonu vilayet merkez teşkilatı aza sayısı 9 kişi olarak belirlenmişti (Açıksöz, 01 Eylül 1930). Başlangıçta beş kişilik idare heyetine kısa sürede Koçoğlu Hamdi Bey, Maliki zade Recep Bey, Karagöz zade Osman Bey ve Ford acentesi müdürü Refik Bey de katıldı ve SCF vilayet teşkilatının üye sayısı dokuza çıktı (Açıksöz, 27 Eylül 1930).

1 Eylül 1930 tarihine kadar teşkilatlanma çalışmalarını tamamlayan İzzet Bey, seçimler için az bir zaman kaldığı için vakit

² Ayrıntılı bilgi için bkz., Yücebaş, F. (2021). *Cumhuriyet Hükümetlerinin Temsiliyet Mekanizması: Birinci Umumi Müfettişlik (1927-1952)*. Ankara: Gece Kitaplığı.

³ Milli Mücadele sırasında Kastamonu'da yayımlanan ve Milli Mücadele yanlısı yayın yapması ile bilinen Açıksöz gazetesinin sahibidir. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu teşkilatının kurucu kadrosunda yer alsa da aynı zamanda CHF Kastamonu Merkez ilçe mutemediydi. SCF kendini feshettikten sonra birçok eski SCF müteşebbisi gibi tekrar CHF'ye geçmiştir. 1939 yılında VI. Dönem CHP Kastamonu Milletvekilliğine seçilmiştir. Milletvekilliği görevi devam ederken aynı yıl içinde vefat etmiş ve yerine Kastamonu CHP milletvekilliğine Rauf Bey (Orbay) seçilmiştir. (TBMM, Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:1076; BCA 030.10.76.501.4; BCA 490.01.34.143.2).

⁴ Milli Mücadeleye destek veren ve Kastamonu Müdafai-i Hukuk Cemiyetinin bir uzantısı olan, Gençler Kulübü kurucularından olduğu gibi Kastamonu İstiklal Mahkemesinin de üyelerindedir (Açıksöz, 1933: 103).

geçirmeden siyasi faaliyetlere başladı (Açıksöz, 01 Eylül 1930; Vakit, 10 Eylül 1930). İlk işlerinden biri fırkaya aza kaydına başlamaktı. İlk gün üç yüz kişi yeni fırkaya üye olarak kaydoldu. Fırkaya kaydolanlar arasında Şoför Mektebi öğretmeni Altıparmak zade Mustafa Bey'in eşi Zehra Hanım ile Müezzinzade Mehmet Ziya Efendinin eşi Şaide Hanım da vardı (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Merkez kaza teşkilatı başkanı Emir Efendi zade Eşref Bey olarak belirlendi. Kastamonu merkez kaza teşkilatı fırka üyeleri ise emekli kaymakam Kâmil Bey, Ali Çavuşzade Gökmen Nuri Bey, Zihni zade Abidin Bey, Abdi ağa zade Kazım Bey, Kâtip zade Yusuf Ziya Bey, Çerkez zade Hacı Emin Efendi'den oluşuyordu (Açıksöz, 27 Eylül 1930).

Kastamonu SCF vilayet teşkilatı içerisinde şahsiyetleri hedef alınarak en çok tartışmaya açılan iki kişiden biri Reis İzzet Bey diğeri ise idare heyeti üyesi Hüsnü Bey'dir. CHF, kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kastamonu vilayet kurucusu olmasından dolayı Avukat İzzet Bey'i irtica yapmakla suçlamış ve İzzet Bey'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldıktan sonra CHF'ye girme isteğinin irticacı olması gerekçesiyle defalarca reddedildiğini iddia etmiştir (BCA 490.01.34.143.2; Hâkimiyet-i Milliye, 02 Eylül 1930). İzzet Bey; hakkında çıkan CHF'ye geri dönmek istediğine dair iddiaları iftira olarak nitelendirmiştir (Açıksöz, 10 Eylül 1930).

CHF Kastamonu Merkez ilçe mutemedi Hüsnü Bey ise CHF tarafından tutarsız hareketler yapmakla suçlanmış ve bundan dolayı son dört yılda CHF'de faal görev verilmemiştir. Yine CHF genel merkezi, Hüsnü Bey'i sahibi olduğu Açıksöz gazetesi vasıtasıyla nüfuzunu kullanmak suretiyle bazı tüccarlardan şantajla para almakla suçlamış ve bundan dolayı CHF'deki üyeliğine son vermiştir (BCA 490.01.34.143.2; Hâkimiyet-i Milliye, 02 Eylül 1930). Hüsnü Bey hakkında CHF cephesinde ortaya atılan bu iddialar Hüsnü Bey tarafından kesin bir dille reddedilmiştir (Açıksöz, 08 Eylül 1930). Hüsnü Bey sahibi olduğu Açıksöz gazetesi ile Millî Mücadele yanlısı bir duruş sergileyerek Millî Mücadele tarihine mal olmuş bir kişiliktir. Millî Mücadele sürecinde Kastamonu'da kurulan sivil toplum kuruluşlarından Kastamonu Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'nin bir uzvu gibi çalışan, orduya asker, lojistik temini için sağlayan Kastamonu Gençler Kulübü kuruculuğu (Açıksöz, 1933: 56), Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Kastamonu şubesi kuruculuğu (Açıksöz, 1933: 57), Kastamonu Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruculuk görevlerini üstlenmiştir. (Açıksöz, 1933: 61). Hüsnü Bey, Kastamonu'da kurulan İstiklal Mahkemesinin üyeliğini de yapmıştır (Açıksöz, 1933: 103). 1930 yılında iki firkalı siyasi hayatta tercihini SCF'den yana

kullanmıştı. Bu süreçte Hüsnü Bey hakkında CHF tarafından tutulan istihbarat raporlarında sert ifadelerin yer almasının sebebi iki fırkalı siyasi hayatta siyasi tercihini SCF'den yana kullanmış olmasıyla açıklanabilir. SCF'nin fesih kararı almasından yıllar sonra Hüsnü Bey tekrar CHF'den siyasete devam etmiş, hatta 1939 yılında VI. Dönem CHP Kastamonu Milletvekilliğine seçilmiştir (TBMM, Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:1076). Her ne kadar CHF istihbarat raporlarında Hüsnü Bey gibi SCF'nin kuruluşu ile birlikte siyasi tercihini SCF'den yana kullanan şahıslar kötü şöhret sahibi kişiler olarak lanse edilmişse de aynı kişiler SCF kapandıktan sonra CHF çatısı altında siyasete atıldığına muteber kişiler olarak kabul görmüştü.

Kuruluşundan sonra taşrada SCF'ye yoğun katılımın olduğu vilayetlerden biri de Kastamonu olmuştur (Son Posta, 23 Ağustos 1930). Hatta Kastamonu belediye başkanının da SCF'ye katılmak için telgraf yolladığı iddiası gündemi oldukça meşgul etmiştir (Son Posta, 18 Ağustos 1930).

SCF'nin Kastamonu'da teşkilatlanması ve Kastamonu'da SCF'ye olan katılımlar muhalif basında "*Kastamonu da düştü.*" şeklinde haber olmuştu. Buna karşılık CHF ise fırkalarının SCF gibi Taksim'deki konakta⁵ veya Büyükkada'daki köşkte değil Anadolu'nun en ücra köşelerindeki çadırlarda, kerpiç damlarda halk ile konuşarak büyüdüğünü vurgulamıştır.⁶ SCF'nin Kastamonu'da teşkilatlanması CHF Kastamonu teşkilatındaki dengeleri bozmuştur. Kastamonu'da SCF'nin teşkilat kurması ile birlikte çoğu CHF mensubu SCF saflarına geçmiştir. Bu ayrılıkların yarattığı boşluk belediye seçimleri sırasında CHF tarafından daha derinden hissedilmiştir. SCF'ye göre; fırkalarına olan yoğun ilginin sebebi SCF'nin CHF gibi statükocu bir fırka olmaktan ziyade değişim ve dönüşümü öncelemesiydi (Açıksöz, 08 Eylül 1930).

CHF tarafından hazırlanan rapora göre; Kastamonu'da SCF'ye geçen kişiler ile CHF Kastamonu teşkilatında faal olarak çalışan kişiler arasında zihniyet farkı bulunmuyordu. Fakat CHF'ye göre bu kişilerin SCF'ye geçmesinin sebebi CHF yönetimi tarafından fırkaya küstürülmüş olmaları veya şahsi menfaatlerini fırka vasıtası ile temin edememiş olmanın kızgınlık ve kırgınlığıyla açıklanabilirdi (BCA

⁵ CHF tarafından siyasi propaganda malzemesi yapılan Taksim Konağı, SCF'nin idare merkezi olarak tuttuğu Taksim Beyoğlu'ndaki Kalmis Apartmanı'dır.

⁶ Büyükkada Köşkü'nden kasıt Fethi Bey'in yaz tatilini geçirdiği Büyükkada'daki evidir. CHF mekânsal kıyaslama yaparak kendi fırkalarının halkın bağrından kopup gelen bir fırka olduğunu, buna karşın SCF'nin halktan uzak, burjuvaziyi temsil eden, elit kesimin fırkası olduğu propagandası yapmak istemiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1930).

490.01.79.293.29). CHF, fırka içinde yaşanan ayrılıkları, kırınglıklardan kaynaklı olduğu kadar adi menfaat hesapları yapan kişilerin başlattığı bir hareket olarak açıklıyordu. Bu açıklamaların dışında SCF'ye geçişler değerlendirildiğinde temel sebeplerden biri de CHF'nin uzun yıllar tek fırkallı idare biçimini benimsemiş olması ve bu nedenle de parti içi demokrasinin henüz yerleşmemiş olmasıydı. Fırka içi seçimlerde fırkanın yönetim kademelerinde bulunan kodamanların seçimleri kontrol ettiği ve gerçek anlamda fırkaya gönül vermiş olan kişilerin seçilmelerinin önüne geçildiği eleştirileri fırka mensuplarınca yüksek sesle dile getiriliyordu. (BCA 490.01.569.2264.8).

Kastamonu'da tek fırka yönetiminin vergi politikası şehirde doğal bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmıştı. CHF'nin ekonomi alanında yol vergisi, müsakkafat (konut) vergisi, sayım vergisi, kazanç vergisi gibi vergiler halk üzerinde olumsuz etki yaratmıştı. Çiftçiler, Ziraat Bankası'nın verdiği kredilerden yeterince faydalanamıyordu. Halk, yol ve okul yetersizliğinin yanında yolsuzluklardan da şikâyet ediyordu. Halkın şikâyetlerinin yoğunlaştığı bir diğer alan ise adliye teşkilatının yetersizliğinden dolayı mahkemelerin uzun sürmesi, icra dairelerinin iş görmemesiydi (BCA 490.01.79.293.2). SCF'nin popülist söylemleri arasında vergileri hafifletme vaatleri ön planda yer alıyordu. Bu vaatler Kastamonu'da SCF tabanının oluşumunda önemli bir rol oynamıştı. Kastamonu CHF teşkilatı (BCA 490.01.724.477.1) SCF'nin siyasi propagandalarına karşın gazetelere reklam vererek "Senin fırkan vatani kurtaranlar fırkası, senin fırkan vatani uçurumdan kurtaranların fırkasıdır" (Açıksöz, 8 Eylül 1930) söylemiyle taban kaybetmemeye çalıştı.

Bir yandan taban kaybetmemek için siyasi propaganda yolu izleyen CHF'nin diğer yandan da SCF'ye geçen seçmenlerin bu fırkadan ayrılmasını sağlamak için baskı yapmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu duruma tepki gösteren SCF'liler yaşanan baskıyı İttihat ve Terakki dönemi komitacılığına benzetmişti (Açıksöz, 8 Eylül 1930). Seçimi kazanma iddiasında olan SCF, halk nezdinde sevilen ve benimsenen kişileri belediye azalıklarına aday göstermeye çalışmıştı (Açıksöz, 1 Eylül 1930).

SCF'nin Kastamonu vilayet merkezi belediye aza adayları; Avukat İzzet Bey, eski başmühendis Şükrü Bey, emekli kaymakam Kamil Bey, Tkoma şirketi müdürü Muharrem Celal Bey, Hacı İsmail zade Mehmet Bey, Abdiağa zade Kazım Bey, Koçoğlu Hamdi Bey, Tüccar Gökmen Nuri Bey, Maliki zade Recep Bey, Balık zade Muhsin

Bey, Ankaralı zade Hacı Ahmet Efendi,⁷ Zihni zâde Abidin Bey, İmamvekili zade Hüsnü Efendi, müteahhit Emir Efendi zade Eşref Bey, Barutçu zade Ata Efendi, Nuh zade Mustafa Bey, Ankaralı zade Mehmet Efendi, Kadızade Hüseyin Hüsnü Bey, Çerkez zade Hacı Emin Efendi, Kaybandı oğlu Mehmet Bey, Hacı Esat zade Hafız Sadık Efendi, Benli zade Ahmet Nazif Efendi, Ford acentesi müdürü Refik Bey, Katırcıoğlu Ömer Efendi, Tokatlı zade Hüsnü Bey, Kibarzade Abdullah Bey, Çavuşoğlu Osman Basri Efendi, Avukat Hamdi Bey, Kâtip zade Yusuf Ziya Bey, Hakkem zade İhsan Bey, Tığlı zade Hafız Hüsnü Efendi, Karagöz zade Osman Efendi'ydi (Açıksöz, 13,15 Eylül 1930).

Seçim öncesinde iki fırka arasında belediye azalığına aday gösterilecek kişiler konusunda karışıklıklar yaşanmıştı. SCF tarafından aza adaylığı açıklanan Kibarzade Abdullah Bey ve Karagöz zade Osman Efendi aynı zamanda CHF tarafından da aday gösterilmişti. Söz konusu şahıslar haberleri olmadığı halde CHF belediye aza adayları arasında isimlerinin geçmesinden rahatsızlık duymuş ve CHF azası olmadıklarını beyan ederek basın aracılığı ile istifa ettiklerini duyurmuşlardır (Açıksöz, 15 Eylül 1930).

SCF Kastamonu teşkilat reisi İzzet Bey seçimler başlamadan Açıksöz gazetesi vasıtasıyla “demokrasinin de ekmek kadar su kadar hayati bir öneme sahip olduğunu” vurgulayarak seçmenleri oy kullanmaya davet etmiştir (Açıksöz,15 Eylül 1930). 1930 belediye seçimlerinde ilk kez kadınların da yerel yönetimlere katılma hakkına sahip olması sonucunda Kastamonu merkez CHF belediye aza adayları arasında İzbelizade Hafız Selma Hanım (CHF İstihbarat raporunda ismi İzbelizade Selma Hanım yerine Şebeli zade Selma Hanım olarak yazılmıştır. Bu hatanın sebebi isim hakkında bilgi eksikliği veya sehven yapılan bir yanlışlıkla açıklanabilir) adında bir kadına da yer verilmiştir (Vakit, 22 Eylül 1930).

2. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Kaza Teşkilatları ve Faaliyetleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın teşkilatlandığı Araç kazasındaki teşkilat 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla kurulmuş ve siyasi faaliyetlerine başlamıştır (Açıksöz, 1 Eylül 1930).

⁷ SCF tarafından belediye seçiminde belediye azalığına adaylığı açıklandıktan dört gün sonra iki fırka ile de alakasının olmadığını ve tarafsız kalacağını açıklamıştır (Açıksöz, 17 Eylül 1930).

Araç teşkilatı başkan ve azaları şu şekildedir: Başkan, Hacı Mustafa zade İhsan Efendi⁸; azalar ise, Molla Süleymanoğlu Cemal Efendi,⁹ Büyük Mehmet oğlu Tevfik Efendi,¹⁰ Hamzaoğlu Mehmet Efendi,¹¹ Kütükoğlu Ali Efendi¹² ve Topçuoğlu Şükrü Efendi'dir.¹³

SCF Araç teşkilatının kurucuları CHF istihbarat raporlarında; son Osmanlı Mebûsan Meclisi üyeliği olan, Ferit Paşa hükûmeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile bağlantılı olan şahıslar üzerinden Araç SCF üyelerinin vatanseverlikleri ve kimlikleri sorgulanmış ve bu kişilerin olumsuz yönleri irdelenerek halk nazarında itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır.

Kastamonu Cide SCF kaza teşkilatı ise şu kişilerden oluşuyordu: Başkan, Hacı Sofuoğlu Hüsnü Efendi¹⁴, azalar; Kara Ahmetoğlu Hasan Efendi,¹⁵ Memişoğlu Bey,¹⁶ Ahmetoğlu İlyas

⁸ CHF istihbarat raporuna göre; ticaretle uğraşmaktadır. Belediye azalığı yapmıştır. Son Osmanlı Mebûsan Meclisinde Milletvekiliyken belediye azalığından istifa etmiştir. Osmanlı Mebûsan Meclisi son devre toplantılarına katılmıştır (BCA 490.01.435.1804.1.).

⁹ CHF istihbarat raporuna göre; Orman ölçüm memuruyken mesaiye riayet etmediği için işten çıkarılmıştır. Ferit Paşa kabinesi zamanında Araç kazasında Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'nin şubesinin kurucularından olan bir Arnavut'tur. Karkalmaz Ormanı'nın mesul müdürüyken şirket tarafından görevine son verilmiş ve bunu müteakip orman yakmak suçlamasıyla hakkında soruşturma açılmıştır. CHF istihbarat raporlarında seciyesiz bir şahsiyet olarak kaydı tutulmuştur (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁰ CHF istihbarat raporuna göre; Kaza mahkemesinde başkâtip iken bir sene evvel istifa etmiş ve dava vekilliği yapmaya başlamıştır. Karakterden yoksun bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹¹ Hakkında tutulan istihbarat raporun göre; Askerî yüzbaşılıktan emeli olup alaylıdır. Bakkal işletmektedir. Yenilik ve çağdaşlaşmaya karşı koyan mutaassıp, karakteri zayıf bir şahsiyettir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹² CHF İstihbarat raporun göre; kasabada bakkallık ve yazıcılık yapmaktadır. Sahtekârlık yaparak bir emeklinin maaşını zimmetine geçirdiği için maliyece hakkında soruşturma yürütülmektedir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹³ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Dava vekilidir. Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında 1335 yılında Araç kazasında Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubesini kuran kişidir. Namus ve karakterden yoksun bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁴ CHF İstihbarat raporuna göre; Ailesi aslen Erzurumludur. Ailesi uzun yıllar önce Cide'ye göç etmiştir. Manifaturacılık yapmaktadır. Varlıklı bir kişidir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁵ CHF İstihbarat raporuna göre; Osmanlı Mebûsan Meclisi Kastamonu milletvekillerindendir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁶ CHF İstihbarat raporuna göre; Aslen İstanbul'un Kasımpaşa nahiyesinden olup bundan 20-30 yıl evvel Bursa'da memur olan kardeşinin gözetiminde Cide'ye yerleşmiş ve yorgancılık mesleği ile uğraşmaya başlamıştır. Varlıklı bir adamdır. Rejim için herhangi bir sakıncalı yanı ve ahlaken kötü davranışı yoktur (BCA 490.01.435.1804.1.).

Efendi,¹⁷ Süleymanoğlu Mehmet Efendi,¹⁸ Çerkez Hasan Ağaoğlu Şaban'dır.¹⁹ Cide SCF kurucu heyeti hakkında tutulan CHF istihbarat raporlarında Cide SCF kurucularının genel olarak olumlu kişiler olduğu yönündeydi. Bu durum CHF'nin istihbarat raporlarının güvenilirliğini sorguluyordu. Kastamonu genelinde raporların farklılık göstermesi siyasi rekabetlerin ötesinde şahsi husumetlerin veya eş, dost, ahbap, ilişkilerinin raporlara yansımaları sonucuydu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Daday kaza teşkilatı ise 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla kurulmuş ve siyasi faaliyetlere başlamıştır (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Daday SCF teşkilat başkanı Hacı İsmail zade Mustafa Bey'dir. Azalar ise Salim Efendi zade Naci Bey, Fahrettin Efendi zade İhsan Bey, Gürcü zade Şükrü Bey, Recep Beyoğlu Satı Efendi, Sancaktaroğlu Tevfik Efendilerdir (BCA 490.01.435.1804.1; Açıksöz.1 Eylül 1930). Kastamonu vilayet merkezi ve yedi kazasında SCF teşkilatlanmasını yapan kurucular hakkında tutulan CHF istihbarat raporları içerisinde en sade rapor Daday SCF idare heyeti için kaleme alınmış olan rapordur. Raporlarda Daday SCF müteşebbislerinin sadece oturdukları mahalleler farklılık gösterirken Daday SCF müteşebbis heyetinin tamamı karakter sahibi olmayan kişiler olarak lanse edilmiştir. Daday SCF teşkilatı hakkında tutulan raporlarda kişiler hakkında detaylı bilginin yer almamasının sebebi olarak raporu hazırlayanların Daday SCF üyeleri hakkında yeterli bir bilgi sahibi olmadığı ve CHF merkez teşkilatının baskıları sonucu raporları acele olarak düzenledikleri için rakip fırkaya geçen bu şahısları toptan karalamayı tercih ettikleri şeklinde değerlendirilebilir.

İnebolu SCF teşkilatı ise 19 Eylül 1930 tarihinde kurulmuştur (Cumhuriyet, 19 Eylül 1930). Toplam yedi kişiden oluşan İnebolu SCF idare heyeti üyeleri arasında iki avukat, bir gazeteci vardı. Başkan, Avukat Arif Bey olmuştu.²⁰ Azalar: Hacı Ali zade Ahmet Bey, Hacı Fevzi zade Ali Osman Bey, Çerkez zade Ahmet, Avukat

¹⁷ CHF istihbarat raporuna göre; Cide'nin Abdulkadir köyündendir. Manifaturacılık yapmaktadır. Basit, sıradan biridir (BCA 490.01.435.1804.1).

¹⁸ CHF istihbarat raporuna göre; Bir dönem mahkeme zabıt kâtipliği yapmıştır. Sonra ticaret yapmaya başlamıştır. Aslen Sipahi köyündendir (BCA 490.01.435.1804.1).

¹⁹ CHF istihbarat raporuna göre; Aslen Abaza'dır. Babası muhacirdir. Otuz beş yaşlarındadır. Aydın Vapuru Acenteliğinin yanında bazen kereste ticareti ile de uğraşmaktadır. Basit fikirli bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁰ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; İyi bir karaktere sahip değildir. Emekli memurdur. Erkan-ı Harbiye'den Liva Galip Paşa'nın babasıdır. Titiz bir adamdır. Oğullarının yardımı ile geçinir. Nüfuzlu bir kişi olmadığı bilgisine yer verilmiştir (BCA 490.01.435.1804.1).

İsmail Hakkı Bey²¹, Güzel İnebolu ve Seyyah gazeteleri mesul müdürü Rıdvan zade Mehmet Hilmi Bey²², Pircivan zade Mehmet Bey, Terzi Hacı Derviş oğlu Ziya Bey'dir.²³ İnebolu SCF teşkilat mensupları hakkında tutulan CHF istihbarat raporlarında bu kişilerin CHF'ye karşı muhalif olmaları ve fırsatçı kişilikler olması üzerinde durulmuştur.

Kastamonu'da yayın yapan Doğruluk gazetesine göre İnebolu SCF idare heyetini oluşturan Hacı Feyzioğlu Ali Osman, Kunduracı Hacı Ahmet Faik, Pürçüvan zade (Pircivan zade) Mehmet, Hacı Alioğlu Ahmet Efendiler İnebolu SCF idare heyeti görevlerinden ve SCF'den istifa etmişlerdir. İdare heyetinin istifası ile SCF İnebolu teşkilatı dağılmıştır (Vakit, 22 Eylül 1930; Cumhuriyet, 22, 30 Eylül 1930). SCF yanlısı Açıksöz gazetesi istifaları doğrulamakla beraber istifa edenlerin yerine yeni kişilerin seçildiğini ve bu olayın SCF'yi İnebolu'da daha güçlü bir pozisyona taşıdığını üç dört gün içinde yüze yakın kişinin SCF'ye üye olduğunu iddia etmiştir (Açıksöz, 20 Eylül 1930). CHF'ye göre; İnebolu'da CHF'den ayrılanların tekrar CHF'ye dönmesi Gazi Hazretlerinin bizzat kurduğu CHF'ye karşı halkın beslediği bağlılık duygusundan kaynaklanıyordu (BCA 490.01.79.293.2).

SCF'nin Küre kaza teşkilatı 1 Eylül 1930 tarihinde kurulmuştur (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Teşkilatın kurulmasından kısa süre sonra aza kaydına başlanan Küre'de bin kişi yeni fırkaya kayıt yaptırmıştır (Açıksöz, 3 Eylül 1930).

Küre SCF teşkilatı başkanı; Ayrancı zade Hilmi Efendi²⁴, azalar ise; Kura Mahmutoğlu Mustafa Efendi,²⁵ Kes oğlu Mehmet Efendi,

²¹ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Nüfuzlu bir kişi değildir. CHF idaresine karşı gayri memnunlardandır. Şeklinde kayıt tutulmuştur (BCA 490.01.435.1804.1).

²² Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Medrese tahsili görmüştür. İyi bir karaktere sahip değildir. İsmi geçen gazetelerin mesul müdürüdür. Elma yetiştiriciliği ve ticareti ile meşguldür. Nüfuzlu bir adam değildir. Fırsatçı bir adamdır. Pek kuvvete tabiidir (gücü sever) bilgisine yer verilmiştir (BCA 490.01.435.1804.1.; Güzel İnebolu, 19 Eylül 1930).

²³ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Kendisinden toplum içinde önemli bir konumu olmayan bir kişi olarak bahsedilmiştir (BCA 490.01.435.1804.1; Cumhuriyet 19 Eylül 1930.).

²⁴ CHF istihbarat raporuna göre; İkinci TBMM döneminde CHF'den milletvekili seçilmesine yasal bir engel olmadığı halde muhalif olarak aday olduğunu açıklamış ve mazeret göstererek adaylıktan istifa etmiştir. 1924 yılında CHF Vilayet Mutemedi Hüsnü Bey (Açıksöz) tarafından Küre CHF idare heyeti teşkil edildiği zaman Küre CHF mutemet vekili tayin edilmiş fakat şahsi işlerini fırka işlerinin önüne geçirdiği için bu görevden alınmıştır. Tayyare Cemiyeti için toplanan paraları suiistimal eden zorba bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1).

İsmail Hocaoğlu Raşit Efendi,²⁶ Şahbazoğlu Emin Efendi²⁷ ve Güllü oğlu Mustafa Efendi'dir (BCA 490.01.435.18041). CHF'nin tuttuğu istihbarat raporlarında, Küre SCF mensupları önceden beri CHF'ye muhalif, zimmet ve sahtekârlık suçuna bulaşmış, menfaatperest ve suiistimalci kişiler olarak nitelendiriliyordu.

Kura Mahmutoğlu Mustafa Efendi ve Kes oğlu Mehmet Efendi'nin SCF'ye kaydolmaları üzerine CHF Küre teşkilatı mutemedi, Küre belediye başkanı ve Küre kaymakamı bunlarla görüşerek SCF'den istifa etmelerini istemişlerdir. SCF Küre teşkilatı bu görüşmeyi CHF'nin SCF'nin varlığından ne kadar korktuğuna delalet olarak göstermiştir (Açıksöz,3 Eylül 1930). Küre'de SCF'nin teşkilatlanma yapması CHF Küre teşkilatının yapısal bütünlüğünü bozmuştur. CHF üyelerinden bazıları SCF'ye üye olarak siyaset yapmaya devam etmişlerdir. CHF Küre teşkilatında yaşanan kayıpların etkisi belediye seçimleri sırasında kendini göstermiştir. Seçimlerden sonra Küre'deki muhalefet hakkında hazırlanan CHF raporlarında; Küre'de SCF'ye geçen kişiler ile CHF Küre teşkilatı arasında uzun senelere dayanan mesai ile birlikte ortak düşünce ve duygular vardı. CHF, raporlarında bu kişilerin CHF'den kopmasını tıpkı Kastamonu CHF teşkilatından yaşana kopmalarda olduğu gibi yönetim tarafından fırkaya küstürülmüş olmaları veya şahsi menfaatlerini fırka vasıtası ile temin edememekten dolayı kızgınlık ve kırgın olmalarıyla açıklıyordu (BCA 490.01.79.293.2).

SCF'nin Taşköprü teşkilatı 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla kurulmuş ve siyasi faaliyetlerine başlamıştır (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Kaza teşkilatı şu kişilerden oluşuyordu: Başkan, Avukat Hacı Mahmut zade Hamdi Bey²⁸, azalar ise; Avukat Hacı Mahmut zade Şemsi Ruhü

²⁵ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; zimmetçilikle suçlanmıştır (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁶ CHF istihbarat raporuna göre; Osmanlı Mebûsan Meclisi'nde milletvekilliği yapmıştır. CHF idare heyeti azasıyken yeni fırkanın kurulmasına müteakip CHF'den istifa ederek yeni fırkanın idare heyeti azalığı görevini üstlenmiştir. Geçmiş hakkında şüpheli uyardırca bir durum mevcut değildir. Yeni fırkaya geçmesinde mahkeme işlerini takip eden vekili Ayrancı zade Hilmi Efendi'nin etkisi büyüktür. Yeni fırkadaki siyasi çalışmaları büyük menfaatler sağlamaya yöneliktir. Esasen bahsi geçen şahıs kendi çıkarı dışında bir şey düşünmez (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁷ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre zimmet suçu işlemiş mütegalibe ve muhalif bir kişiliktir (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁸ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre şimdiye kadar ortaya çıkan her siyasi harekete kapılmış İttihat Terakki Fırkası ve Hürriyet İtilaf Fırkası zamanında her iki teşekküle de dâhil olmuş ve bunlara da karşı muhalif olmuştur (BCA 490.01.435.1804.1).

Efendi,²⁹ Rençber Hacı Ömeroğlu Zühtü Efendi,³⁰ Avukat Kadızade Kadri Efendi, Arzuhalci Müftü zade Arif Efendi, Karakaş zade Abdullah Bey, Bakkal Kurşuncu zade Mahir Efendi, Bakkal Mütevellizade Mehmet Efendi'dir (BCA 490.01.435.1804.1). Ayrıca SCF, Taşköprü'de ismini tespit edilemeyen iki beldede de teşkilatlanma yapmıştır (BCA 490.01.435.1804.1).

CHF, Taşköprü SCF mensupları hakkında tuttuğu istihbarat raporlarında Taşköprü SCF müteşebbislerini İttihatçı olmak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu olmak, Millî Mücadele karşıtı olmak suçlamaları ile halk nazarında siyasi yönden itibarsızlaştırılmaya çalışmış. Ayrıca Taşköprü SCF kurucularını ahlaki yönden zayıf kişilikler olarak ön planda tutmayı yeğlemiştir. Taşköprü'de SCF'nin teşkilatlanma yapması ve belediye seçimleri, Taşköprü'de CHF ve icraatlarına karşı ciddi bir muhalefet olduğunu ortaya koydu. Özellikle belediye seçimlerinde CHF'ye karşı Taşköprü'de oluşan muhalefet CHF'nin baş etmesi gereken ciddi bir soruna dönüştü (BCA 490.01.724.477.1; BCA 490.01.79.293.2).

SCF Tosya teşkilatlanması ise Hacı Faik Efendi³¹ öncülüğünde olmuştur. Hacı Faik Efendi CHF Tosya idare heyeti azasıydı. SCF kurulunca bu görevinden istifa edip SCF 'ye geçerek yeni fırka teşkilatının başkanı olmuştur (Açıksöz, 3 Eylül 1930). Tosya SCF azaları ise; Ocaklı zade Haşim Efendi,³² Şeyh zade Abdulkadir

²⁹ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Millî Mücadele zamanında muhalefet ile suçlanmış ve Heyet-i Mahsusası kararı ile devlet hizmetlerinde çalışmaktan men edilmiştir. Hala SCF'nin Taşköprü'de faal üyelerindedir. SCF'nin Taşköprü'de seçim propagandasını yürüten kişidir (BCA 490.01.435.1804.1.)

³⁰ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Daha önce belediye reisliği yapmıştır. Hem belediyede hem de Tayyare Cemiyet'inde zimmetine para geçirmekten suçlanarak hakkında soruşturma açılmıştır. Ahlaken düşkün ve serseri ruhludur (BCA 490.01.435.1804.1).

³¹ CHF İstihbarat raporlarına göre Millî Mücadele karşıtı olan Hacı Faik Efendi, Tosya'da Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubesini tesis etmiş ve Sadrazam Kamil Paşa'ya sürekli istihbarat raporları yollamış, meşrutiyet yönetimi aleyhine var gücüyle çalışmıştır. Hacı Faik Efendi CHF Tosya idare heyeti azasıyken SCF kurulunca bu görevinden istifa edip SCF 'ye geçmiştir. Cumhuriyet değerleri ile bağdaşmayan, fırsatçı irticai yanlısı mutaassıp düşünceli bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1; Açıksöz, 3 Eylül 1930).

³² CHF istihbarat raporlarına göre Tosya'da Hacı Faik Efendi ile eşdeğer bir siyasi etkinliğe sahip olan Ocaklı zade Haşim Efendi hizipçi kimliği ile bilinir. Terakkiperver Fırkasının Tosya'da teşkilatlanmasını yapmış Türk Ocağına Terakkiperver ruhu aşlamaya çalışarak Türk Ocağının Tosya'da kapanmasına sebep olmuştur (BCA 490.01.435.1804.1; Açıksöz, 3 Eylül 1930).

Efendi,³³ Ağacık zade Hasan Efendi,³⁴ Müftü zade Mahir Efendi,³⁵ İmam zade Rıza Efendi,³⁶ Keçe zade Akif Efendi, Konyalı zade Ali Efendi, Hasan Beyzade Ali Bey³⁷ ve Kuzucu zade Abdulkadir Efendi'dir.³⁸ SCF Tosya teşkilatı mensupları CHF tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkili, Millî Mücadele karşıtı, irticai düşünceye sahip şahsiyetsiz kişiler olarak rapor edilmiştir.

SCF'nin kuruluşu ile Tosya'da ortaya çıkan muhalefet, CHF kanadında samimi ve yapıcı bir muhalefet olarak görülmemiştir. CHF, SCF çatısı altında kümelenen muhalifleri daha çok tatmin edilmemiş şahsi ihtirasları olan muhterisler, daha önce elde edemediklerini elde etme çabasında olan fırsatçılar, kaybettikleri makam ve mevkileri yeniden kazanmak için her yolu mubah gören kindar kişiler olarak değerlendirmiştir (Tosyada Dilek, 16 Eylül 1930).

Hacı Faik Efendi'nin Tosya'da SCF teşkilatını kurması rahatsızlık ortaya çıkarmış olmalı ki teşkilat başkanı olmasından bir süre sonra dört yıl önce işlediği belirtilen bir suç nedeniyle hakkında dava açılarak tutuklanmıştır. SCF yanlısı yayın yapan Açığsöz gazetesine göre bu tutuklanmanın temel sebebi siyasi hesaplaşma idi. Dört yıl önce işlendiği iddia edilen suçtan dolayı gerçekleştirilen tutuklanmanın SCF Tosya teşkilatının kurulmasından sonra yapılması bu hesaplaşmanın açık kanıtıydı (Açığsöz, 27 Eylül 1930).

Cumhuriyetin ilk çok fırkalı seçimi olan 1930 belediye seçimlerinde SCF mensuplarına göre CHF 1931 genel seçimlerinin provası olan mahalli seçimlerde kendi pozisyonunu korumakta kararlı

³³ CHF istihbarat raporlarına göre inkılâbın bir aleyhtarı, irtica ve taassup fikirli olduğu için belediye azasıyken ikinci belediye seçimlerinde belediye azalığından çıkarılmıştır (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁴ CHF istihbarat raporlarına göre her medeni vaziyete karşı muhalefet eden bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁵ CHF istihbarat raporlarına göre Terakkiperver Fırkasının faal üyelerinden biriydi. Müftü zade unvanı dindar olduğu için aldığı bir unvan değildir. Dini bir taassubun tesirin altında bu unvanı kullanmaktadır. SCF'ye geçmesindeki sebep SCF'nin bir gün kendi düşündüğü şekilde irticai bir idare tarzını hayata geçirmesi beklentisinden kaynaklıdır (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁶ CHF istihbarat raporlarına göre Terakkiperver Fırkasının faal üyelerindendi. İhtiyat zabitlerinden olup mevki düşkünü bir şahsiyettir. Tosya'da toplumsal bir statüsü ve saygınlığı yoktur (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁷ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporunda başlangıçta CHF Tosya idare heyetinden olup Hacı Faik Efendi'nin şahsi husumeti ve kızgınlığı yüzünden CHF Tosya idare heyetinden çıkarılmış ama SCF Kastamonu'da teşkilatlandıktan sonra Hacı Faik Efendi ile birleşmiştir. Memlekette bir mevki ve nüfuzu yoktur (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁸ Riyakâr, dalkavuk ve mutaassıp bir şahsiyettir. Memlekette bir saygınlığı yoktur. Çevresinde irticai fikirleri ile bilinir (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

olduğu için SCF'ye karşı sert bir tutum takınmış, SCF seçmeninin iradesinin sandığa yansımaması için baskı vasıtalarını sonuna kadar kullanmıştır (Balkaya, 2006:106). O dönemin şartlarında güçlü bir tehdit unsuru olarak SCF seçmenine yöneltilen irtica ve Bolşevizm tehditlerinin bir örneği de Kastamonu'da sergilenmiştir. Hükümet tarafından fırka teşkilatlarının irtica yuvası olarak lanse edilmesinden çekinen Kastamonu SCF teşkilatı, irtica yaftası ile yaftalanmamak için dindar kişileri ve hocaları SCF' ye üye yapmadıklarını vurguluyordu (Balkaya, 2006:106).

Kastamonu SCF teşkilatına üye olan şahıslar içinde memur olan herhangi bir kimse yoktu. Buna karşın Kastamonu genelinde CHF teşkilatı üyeleri aynı zamanda devlet memuruydu. Mesela Araç CHF kaza mutemedi Hamit Efendi aynı zamanda Özel İdare memuruydu. Taşköprü Ziraat Bankası memuru CHF Taşköprü kaza mutemediydi. Taşköprü noteri ise CHF nahiyeye mutemediydi. Keza Tosya ve Cide kaza müftüleri aynı zamanda kendi kazalarının CHF idare azalarıydı. CHF teşkilatlarında kilit konumdaki memurların yer alması SCF seçmeni üzerindeki psikolojik baskıyı arttırıyordu. Devlet memurlarının aynı zamanda CHF'de görevli olması SCF Kastamonu vilayet teşkilatı tarafından kabul edilemez bir durum olarak görülmüştür. SCF açısından dezavantaj teşkil eden bu durum SCF Kastamonu teşkilatı tarafından Ankara'ya defalarca şikâyet edilmiş fakat yapılan şikâyetlerden bir sonuç alınamamıştır (Açıksöz, 17 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 106).

3. Kastamonu'da 1930 Belediye Seçimleri

1930 Türkiye'sindeki belediye başkanlığı sistemi Osmanlı Devleti'nden devralınan kanunlara göre icra ediliyordu. Belediye kanununun dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi, belediyelerin görev ve sorumluluklarının tanımlanması ihtiyaç olarak kendisini gösteriyordu.

1930 yılı Nisan ayında henüz SCF'nin kuruluşu gündeme gelmeden CHF yeni bir belediye kanunu tasarısını meclise taşıdı. TBMM'de yapılan görüşmelerde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya yeni belediye kanunu hazırlama gerekçelerini iki temel sebebe dayandırarak açıklıyordu. Birincisi, memlekette aksayan belediyecilik hizmetlerinin ve mevcut belediyecilik anlayışından kaynaklanan sorunların aşılması beklentisiydi. İkincisi ise, bir yıl sonra yapılacak genel seçimlerde belediye meclislerinin rolünün çok büyük olması beklentisi ve CHF'nin genel seçimlerin provası olan yerel seçimlerden güçlenerek çıkması isteğiydi (TBMM ZC, D.3, İ:37, C.17, 22,20.03.1930). Yeni belediye kanunu hakkında yapılan görüşmelerde

söz alan Ağaoğlu Ahmet Bey de yeni belediye kanunu ile belediyeçilik anlayışının modern ülkeler düzeyine taşınabileceğini, belediyelerin aynı zamanda büyük devletler örneğinde olduğu gibi yerelde bir siyaset okulu olarak büyük siyasetçilerin yetişeceği kurumlar olabileceğine dikkat çekmiştir (TBMM ZC, D.3, İ:37, C.17, 24, 20.03.1930).

Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda kabul edilen 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile ırk, din ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçme, 25 yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçilme hakkı tanınıyordu. Bu bağlamda Cumhuriyet tarihinde kadınlara ve gayrimüslimlere ilk kez yerel seçimlerde de olsa seçme ve seçilme hakkının tanındığı yeni belediye kanunu, 14 Nisan 1930'da yürürlüğe girdi (1580 Sayılı Belediye Kanunu, Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471). Seçim takviminin işlemeye başladığı süreçte kurulan SCF'nin seçimlere katılıp katılmayacağı merak ediliyordu. Fırkanın ideologlarından Ağaoğlu Ahmet Bey, yakında yapılacak belediye seçimlerinde SCF'nin CHF karşısında başarı göstermesi durumunda Mustafa Kemal'in tepki göstermesinden çekindiği için SCF'nin hem taşrada teşkilatlanmasına hem de belediye seçimlerine katılmasına taraftar değildi. Fakat Ali Fethi Bey ve Tahsin Paşa (Uzer) amaçlarının iktidara yürümek olduğunu belirterek Mustafa Kemal'den seçimlere katılmak için gereken izni aldıklarını açıkladılar (Ağaoğlu, 1969: 23).

Seçimlere çok az bir zaman kala tüm yurttaki gibi Kastamonu'da da yeni fırka; taraftarlarının hummalı çalışmaları sonucunda vilayet ve kaza teşkilatlarını oluşturarak seçim hazırlıkları yapmaya başladı. Seçim takviminin açıklanmasının akabinde Kastamonu vilayet merkezi seçimleri 15 Eylül 1930'da başladı (Açıksöz, 20 Eylül 1930). Vilayet merkezinde toplam 34 mahalle bulunuyordu. 1580 Sayılı Belediye Kanunu gereğince oylar gezici sandıklar aracılığıyla kullanılacaktı (Çaparlar, 2020: 107).

Gezici sandık uygulaması gereğince vilayet merkezindeki 34 mahalle 6 seçim noktası belirlenerek her seçim sandığı için ayrı bir gün tespit edilerek 15,16,17,18,20 ve 21 Eylül tarihleri arasında sandıklar belirlenen mahallerde dolaştırılarak saat 09.00 ile 17.00 arasında seçmenlere oy kullanılması amaçlanmıştır. Mazereti olduğu için oy kullanamayan seçmenlerin ise 21 Eylül'de belediye binasına taşınacak olan seçim sandığında oy kullanması istenmişti (Açıksöz, 20 Eylül 1930). Oy kullanmak için son gün olan 21 Eylül tarihinde bile oy kullanamayan seçmenler olduğu için belediye binasındaki seçim sandığının 24 Eylül'e kadar açık tutulmasına karar

verilmiş ve seçim süresi üç gün daha uzatılmıştır (Açıksöz, 20 Eylül 1930).

SCF Kastamonu vilayet merkez teşkilatı başkanı Avukat İzzet Bey'e göre;

Belediye seçimlerinin ilk gününden itibaren SCF seçmenlerine yönelik olarak yoğun bir hükümet baskısı ve bu baskılar bizzat Vali Murat Bey'in direktifleri doğrultusunda gerçekleşmekteydi. Vali Murat Bey haftada bir kez Kastamonu genelindeki tüm kaymakamları ve jandarma kumandanlarını merkeze çağırıyor ve seçimlerin CHF lehine sonuçlanması için bizzat emir verip baskı yapıyordu. SCF seçmenlerine karşı saldırgan bir tutum takınmayan ve tarafsız davranan kaymakamlar, Vali Murat Bey tarafından tehdit edilmiştir. Seçim esnasında belediye memurları ve çavuşlar halka baskı yaparak serbestçe oy kullanmalarına müsaade etmemiştir. Yaşanan kanunsuzlukları engellemek isteyen bir encümen azası karakola sevk edilmiştir (Balkaya, 2006: 60).

Açıksöz gazetesine göre; Seçim başlamadan önce Kastamonu'da halkın SCF'ye olan ilgisi düşük düzeydeydi fakat seçim esnasında yaşanan kanunsuzluklar ve baskılar halk nazarında SCF'yi mazlum pozisyonuna taşımış ve halkın SCF'ye ilgisini arttırmıştır (Açıksöz, 18 Birinci teşrin 1930). Seçim esnasında baskıların arttığı SCF genel merkezine gönderilen telgraflara yansiyordu. Seçim mahalline polisler konuşlandırmış, okuma yazma bilmeyen kişilerin güvendikleri kişilere oylarını kullandırmasına polis komiseri Ali Rıza Bey müsaade etmemiş, CHF tarafından görevlendirilen ücretli kâtipler okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını CHF adaylarının lehine kullanmıştır. Seçim boyunca sandık başına gelen seçmenler gizli-açık polis takibine maruz kalınca bu durum seçmenlerde tedirginliğe neden olmuş ve bu şekil bir baskıdan dolayı seçmenler baskıların bu şekilde devam etmesi durumunda 1931 Genel Seçimlerine katılmayacaklarını ifade etmişlerdi (Açıksöz, 20 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 74).

İ. Sabri Balkaya 'ya göre; seçimin başladığı 15 Eylül 1930 tarihinden itibaren Cebrail, Kırk Çeşme, Ayıcık, Abdül cebbar ve Hamidiye mahallelerinde ikamet eden ve oy kullanmak için sandık mahalline gelen seçmenlere sabah 09.00 ile oy kullanma işleminin sona erdiği saat 17.00'ye kadar hükümet aygıtlarınca oy kullandırılmamış, vatandaşlar haklarından mahrum bırakılmıştı (Balkaya, 2006: 593). Açıksöz'e göre ise; "sandık başına gelen seçmenlerden SCF'ye oy vereceğini söyleyenlere listelerde isimlerinin

olmadığı söylenerek oy kullanmaları engellenmişti” (Açıksöz, 22 Eylül 1930).

Seçimlerde baskıya maruz kalan kesim sadece SCF’ye oy veren sade vatandaşlar değildi. Bu baskılardan SCF’ye oy veren memurlarda payına düşeni almıştı. Hükûmet baskıları seçim devam ettikçe daha ileri bir seviyeye taşınyordu. SCF’ye oy verdiği gerekçesi ile Gelir Müdürü Ahmet Hulusi Bey, Elâzığ’a sürgün edilmiş, Ziraat Bankası muhasebecisi Ömer Nuri Bey kademesi düşürülerek Ziraat Bankası Yenişehir sandık memurluğuna atanmıştı (Balkaya, 206: 106).

Seçimden önce, 1580 Sayılı Belediye Kanunu gereğince oluşturulan ve sayıları on iki kişi olan belediye seçim encümeninin tamamı seçim esnasında yaşanan kanunsuzlukları protesto etmek için istifa etmiş yerlerine yeni kişiler encümen olarak seçilmiştir (Açıksöz, 20 Eylül 1930). Yeni seçilen seçim encümenlerinden bazıları yine hükümet baskılarını sebep göstererek görevlerinden istifa etmiş (Açıksöz, 22 Eylül 1930).

Seçimler devam ederken SCF Kastamonu teşkilatı üyesi Tatlı zade Emin Bey seçim esnasında yaşanan kanunsuzlukları Fethi Bey’e şikâyet etmiştir. Tatlı zade Emin Bey, Fethi Bey’ gönderdiği telgrafta seçim esnasında memurların tarafsızlık ilkesini CHF lehine ihlal ettiğini belirtmiş. Memurların bir kısmının açıkça CHF propagandası yaptığını fakat buna rağmen hükümet tarafından bu memurlar hakkında herhangi bir tahkikat yapılmadığını dile getiren Tatlı zade Emin Bey, belediye seçimlerinde CHF mensubu olan maliye maaş kâtibi Sait Bey, belediye kâtibi Muammer Bey ve idare kalem kâtibi Mehmet Bey’in oy pusulalarını yazmak üzere görevlendirilmelerinin hem devlet memurluğu kanununa hem de 1930 Belediye Kanunu’na aykırı bir durum teşkil ettiğini belirtmiştir (Açıksöz, 17 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 593). Yapılan kanunsuzlukların bununla sınırlı olmadığını belirten Tatlı zade Emin Bey, merkez kaza seçiminde sandık başına gelen kadınların yüzde sekseninin başlarının kapalı olmasından dolayı tanınmadıkları halde kadınlardan kimlik sorulmadan CHF lehine oy kullandırıldığını belirtmiş. Ayrıca yine Tatlı zade Emin Bey seçim defterinde adı bulunmayan şahısların oylarının seçmen defterinde adı bulunan ve henüz oy vermeyen seçmenlerin isim hizası imzalanarak CHF lehine kullandırıldığını iddia etmişti (Balkaya, 2006: 594).

CHF'nin iddiasına göre; Kastamonu vilayeti belediye seçiminde SCF mensupları seçimi kazanamayacaklarını anlayınca SCF mensubu olan bir seçim encümeni kargaşa çıkarmak maksadıyla kadınların elindeki oy pusulalarını alıp yırtmıştır (BCA 490.01.34.143.2). Vali Murat Bey’e göre seçimlerde hiçbir seçmenin oyuna müdahale

edilmemiş ve seçim tamamen kanun çerçevesinde gerçekleşmişti. SCF taraftarları seçimi kaybettiklerini anladıkları için seçime şaibe karıştırıldı iddiaları ile seçimin güvenilirliğine gölge düşürmeye çalışmaktaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-09, D,57, F.3-93).

Açıksöz gazetesinin iddiasına göre seçimlere katılım az olduğu için kullanılması gereken oy sayısına ulaşılmadığından seçimler 27 Eylül tarihi itibarıyla bir hafta uzatılmıştır (Açıksöz, 27 Eylül 1930). Kastamonu vilayet merkezi belediye seçimleri 3 Ekim 1930 tarihinde sona ermiştir. Kastamonu vilayet merkezi belediye seçimlerini CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; BCA 30.10.00.82.536.26; TBMM ZC, Devre.3, İ:5, C,22, 49. , 15.11.1930; Vakıf,4 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Kastamonu belediye seçimlerinden sonra toplanan Belediye Meclisi Hilmi Bey'i belediye başkanı seçmiştir. Hakkında tutulan CHF müfettişlik raporuna göre; Hilmi Bey'in belediye başkanı olarak seçilmesindeki etkenler görev adamı olması, Cumhuriyet rejimine ve inkılâp değerlerine bağlı olmasıydı (BCA 030.10.82.536.31).

SCF Kastamonu teşkilatının seçim sonrasında yaptığı değerlendirmeye göre; “seçimin ilk üç gününde sekiz yüz seçmen SCF'ye oy vermişti. Sandıkların açık olduğu diğer on beş günde toplamda sekiz yüz seçmen hükûmet baskılarından dolayı sandık başına gitmemişti, buna karşın CHF'nin, hükûmet desteği ile kendisini seçim galibi ilan ettirdiği fakat gerçekte seçimin SCF tarafından kazanıldığı belirtilmiştir” (Açıksöz, 18 Birinci Teşrin 1930).

Kastamonu vilayet merkezi seçimlerinde yaşandığı iddia edilen kanunsuzluklar kazalarda da SCF'liler tarafından dile getiriliyordu. Bu iddialara göre; “Araç'ta belediye seçimlerinin 3 Ekim 1930 tarihinde yapılması kararlaştırılmış ve seçmen isimlerinin yer aldığı defterler 1 Ekim 1930 tarihinde belediye binasına asılmıştır” (Balkaya, 2006: 597). Araç SCF teşkilatı seçmen defterlerinin 1580 Sayılı Belediye Kanunu'na aykırı olarak encümen heyeti tarafından tasdiklenmeden asılmasına itiraz etmiştir. SCF mensuplarına göre; seçim başlamadan kanunsuzlukların baş göstermesinin sebebi seçim encümen azalarının aynı zamanda CHF azası olmalarıdır (Balkaya, 2006: 597).

Araç'ta belediye seçimleri 3.10.1930 tarihinde başlamış ve seçim aynı gün içinde yapıp bitirilmiştir (BCA 30.10.82.536.26; BCA 490.01.286.1161.1). Tüm yurttaki olduğu gibi Araç belediye seçimleri de büyük çekişmelere sahne olmuştur. Araç kazasındaki seçimler hükûmet aygıtlarının baskı iddiaları arasında ilerlemiştir. SCF cephesince dile getirilen bu iddialar göre seçimler baştan sona kadar sorunsuz bir şekilde ilerlemiştir. Belediye Kanunu gereğince gizli oylama ile oluşturulması gereken seçim encümeni seçimle

belirlenmemiş belediye başkanı ve muhtarların direktifleri doğrultusunda seçim encümen adayları belirlenmiştir (Balkaya, 2006: 598). Seçim encümenlerini belirlemede yapılan kanunsuzluklardan biri de 1580 Sayılı Belediye Kanunu 25.Maddesi³⁹ gereğince köy bütçesinden maaş almakta olan Remzi Efendi adında bir köy murakıbbının (Balkaya, 2006:597) ve Ziraat Bankası memuru Ali Efendi'nin seçim encümeni olarak belirlenmesi olmuştur (Balkaya, 2006: 600). Ayrıca üç belediye azasının kanuna aykırı olarak seçim encümeni yapıldığını SCF mensupları tarafından dile getirilmiştir (Balkaya, 2006: 119).

SCF Kastamonu Vilayet Reisi Avukat İzzet Bey, Kastamonu Valiliğine gönderdiği bir dilekçede; seçim esnasında encümen azaları arasında yaşanan tartışmada encümen başkanı Hilmi Bey "-Bir ay sonra kapanacak Serbest Cumhuriyet Fırkası için çalışmaya mahal yoktur." şeklinde sandık başında bağırarak tarafsızlığını ihlal ettiğini belirtmiştir (Balkaya, 2006: 119).

SCF Araç kaza idare heyetinin seçim esnasında seçim salonlarına girip seçmen ile teması sandık reisi ve jandarma tarafından men edilmiştir. Oy kullanma işlemi adeta tayin usulü ile idare edilmiştir. Okuma yazma bilmeyen kadınların oy kullanabilmesi için 1580 Sayılı Belediye Kanunu 41.Maddesinin⁴⁰ kendilerine tanıdığı hak çerçevesinde oy kullanmada yardımcı olmaları için kocaları veya oğulları ile sandık başına gitmelerine izin verilmiştir (Balkaya, 2006: 180). Okuma yazma bilmeyen kadınlar yanlarında itimat ettikleri okuma yazma bilen eş veya çocukları olmadan sandık başına götürülmüş kadınlar belediye azalığı için seçmek istedikleri SCF aza adaylarının isimlerini kâtiplere söyledikleri halde CHF mensubu olan kâtipler, kadınların söyledikleri isimlerin yerine CHF aza adaylarının ismini yazmıştır. Bu duruma itiraz eden kadınların itirazları seçim encümeni tarafından kabul edilmemiştir (Balkaya, 2006: 599).

³⁹ Madde 25- Bilumum devlet memurları, belediye memur ve müstahdemleri devlet memuru oldukları için belediye meclisine aza seçilemezler (Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.)

⁴⁰ Madde 41- Her seçmen kendi oy pusulasını kendisi seçim sandığına atmakla mükelleftir. Hiçbir sebep ve suretle başkasının namına oy pusulası sandığa atılmaz. Oy pusulasında seçmenin ismi, adresi, imzası veya mührü bulunur. Her seçmenin elinde nüfus hüviyet cüzdanı olduğu halde seçim encümeni huzuruna gelerek önceden tasdiklenmiş seçim defterindeki isminin hizasındaki imza yerine imzasını atmalydı. Şayet seçmen Türkçe okuyup yazma bilmiyorsa parmak basması ve ondan sonra oy pusulası olarak orada seçilecek aza miktarının iki misli isme parmak basmak suretiyle oy vermesi veya emniyet ettiği kimseye oyunu yazdırıp sandığa encümen huzurunda bizzat koyması şarttır (Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.)

Belediye salonunda oy vermek için bekleyen SCF seçmenleri jandarma tarafından belediye salonundan dışarı çıkarılmış, bu seçmenler birer birer salona alınarak encümen huzurunda oy kullandırılmıştır (Balkaya, 2006: 180).Diğer yandan belediye başkanı ve aynı zamanda encümen reisi olan Adil Bey seçim salonunda CHF Araç kaza mutemedi Hamit Efendi ve diğer Halk Fırkası azalarının serbestçe dolaşmasına müsaade ettiği gibi SCF Araç idare heyeti mensuplarının seçim salonuna girmesine izin vermemiş hatta jandarmalar vasıtasıyla SCF idare heyetinin kendi aralarında konuşmalarına da müsaade etmemiştir (Balkaya, 2006: 598). Seçim sırasında seçim encümeninin mükerrer oy kullandığı sorunu gündemden düşmemiştir. Mükerrer oy kullanımı için çarşafli kadınların kullanıldığı ve sandık başında kimlik kontrolü yapılması gerekirken kimlik kontrolü yapılmadan aynı çarşafli kadınlara CHF lehine defalarca oy kullandırıldığı SCF mensuplarınca TBMM'ye ve Dâhiliye Vekâletine şikâyet edilmiştir (Açıksöz, 17 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 593).

Yurt genelinde yapılan 1930 Belediye Seçimlerinde, CHF; gelecek nesillere demokrasiyi öğretecek olan öğretmenler üzerinde CHF'ye oy vermeleri yönünde kamu hizmetinden el çektirme tehdidi ile antidemokratik baskı kurmuştur (Çaparlar, 2020: 120.) Araç belediye seçimlerinde de öğretmenler üzerinde baskı kuran CHF; Araçta teftiş için bulunan İlköğretim Maarif Müfettişi Sabri Bey vasıtasıyla öğretmenlerin encümen huzurunda CHF'ye oy vermesi sağlanmıştır (Balkaya, 2006: 598).CHF mensubu seçim encümen azalarının bir takım kanunsuzluklarla adil seçim ortamını sabote ettiği iddiaları SCF'liler tarafından şikâyet konusu edilmiştir. Örneğin Seçimde her seçmenin kimlik ibraz ederek oy kullanması gerekirken seçim encümeni azası Remzi Efendi kardeşi adına oy kullanmış, encümence sandık başına çağrılan tapu memuru İhsan Efendi, eşi seçim salonunda olmadığı halde eşi adına oy kullanmış encümen heyeti bu kanuna aykırı duruma göz yummuştur (Balkaya, 2006: 598).

1930 Belediye Seçimleri; yedi yıllık süreçte yönetimi elinde bulunduran tek fırka iktidarı için kamu gücü avantajının; seçim sonuçlarını kendi lehlerine çevirmek için sonuna kadar kullandıkları bir mekanizma olmuştur (Çaparlar, 2020: 71,72,79,120,130,148,156). Mahalli yöneticilerin ve zabıtalının eşleri ev ev dolaşarak halktan oylarını CHF'ye vermelerini istemiş, CHF adaylarına oy vermedikleri takdirde halkı memlekette geçindirmeyecekleri, belediye tahsildar ve memurlarının evlere gönderilerek emlak vergilerinin tahsil edileceği, CHF'ye oy vermeyen her aileye 25 lira ceza kesileceği tehdidi ile halk üzerinde baskı kurulmuştur (Balkaya, 2006: 599). Hükümet işlerinde

görevli kişilerin aynı zamanda CHF'de yönetici olması seçim şartlarının adil olmasını güçleştiriyordu. Bu bağlamda Araç CHF mutemedinin aynı zamanda Özel İdarede memur olması SCF tarafından kabul edilmez bir durum olarak nitelendirilmiştir (Balkaya, 2006: 599).

Açıksöz'e göre; seçim esnasında hükûmet tarafından sandık başında görevlendirilen iki memur; seçmenlerin elinden oy pusulalarını alarak sandıklara atmaktaydı. Seçmenin istediği azaya oy verme hakkı elinden alınmış, seçim salonunun kapısına diktirilen iki jandarma vasıtasıyla halka gözdağı verilmeye çalışılmıştır (Açıksöz, 22 Eylül 1930). Seçim esnasında SCF'liler; seçmen defterlerinde ismi olmayan kişilerin isimlerinin seçim encümeni tarafından sonradan listeye dâhil edilerek encümen heyeti tarafından oylarının CHF lehine kullanıldığını iddia etmiştir. İtiraz üzerine ismi sonradan seçmen listesine dâhil edilen bazı seçmenlerin ise belirlenen sürede oy kullanmasına seçim encümeni tarafından müsaade edilmemiştir (Balkaya, 2006: 599).

Araç'ta yapılan belediye seçimini iddia edilen kanunsuzluklar içinde CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1.; BCA 490.01.34.143.2; TBMM ZC, D.3, İ:5, C,22,49., 15.11.1930.; Vakit, 22 Eylül 1930; Hâkimiyet-i Milliye, 30 Eylül 1930).

SCF'nin seçimlere katıldığı İnebolu'da belediye seçimlerinin 04-09 Ekim tarihleri arasında yapılması planlanmıştır (BCA 030.10.82.536.26). Seçim hazırlıkları kapsamında hem SCF hem de CHF 16 asil 16 yedek toplam 32'şer belediye azası adayı belirlemiş ve propagandaya başlamıştır (Hâkimiyet-i Milliye,10 Teşrinievvel/Ekim 1930). Fakat seçimlerin başladığı 4 Ekim'den 9 Ekim'e kadar seçimlere katılım düşük yoğunlukta olmuştur. Oy kullanmaya gelen seçmen sayısı defterde ismi olan seçmen sayısının çok altında olmuştur (Hâkimiyet-i Milliye,10 Teşrinievvel/Ekim 1930). Hatta 1580 Sayılı Belediye Kanunu gereğince kullanılması gereken oy miktarı bile bu süre zarfında kullanılmamıştır. Seçimlere katılımı arttırmak için Güzel İnebolu gazetesi seçmenlere oy kullanma çağrısında bulunmuş ve belediye seçimi bir hafta uzatılmıştır (Güzel İnebolu, 9 Teşrinievvel/Ekim 1930). İnebolu belediye seçimini CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; TBMM ZC, D.3, İ:5, C:22, 49.15.11.1930; Hâkimiyet-i Milliye,15 Teşrinievvel/Ekim 1930).

SCF ile CHF arasında seçim esnasında şiddetli çekişmelerin yaşanacağı Taşköprü belediye seçimleri de 3 Ekim 1930 tarihinde yapılmış ve oy verme işlemi aynı gün içinde sona ermiştir (BCA 030.10.82.536.26). Kastamonu genelinde olduğu gibi Taşköprü

belediye seçimlerinde de hükümet baskılarının olduğu iddiaları SCF mensuplarınca dile getirilmiştir. SCF Taşköprü idare heyeti tarafından Fethi Bey'e (Okyar) gönderilen bir telgrafa göre; seçim başlangıçta kanuni bir şekilde devam etmişti. Fakat seçim devam ederken Taşköprü'ye gelen CHF vilayet mutemedi emrindeki bir Rus mülteci, bir komiser, bir polis ve altı süngülü jandarma vasıtasıyla baskı kurmuş, halkın özgür iradesini ortaya koymasına engel olmuştur. Yaşanan bu kanunsuzluktan dolayı demokratik haklarının bir gereği olarak oy kullanamadıklarını dile getiren Taşköprü SCF mensuplar şikâyetlerini TBMM başkanlığına bir dilekçe ile iletmıştır (Balkaya, 2006: 588).

Okuma yazma bilmeyen fakat SCF'ye oy vermek isteyen kadınların yanlarına okuma yazma bilen itimat ettikleri kişilerle sandık başına gitmesine müsaade edilmemiştir. Okuma yazma bilmeyen kadınlar adına oy pusulasını dolduran CHF mensubu olan kâtipler oyları CHF azalarının lehine kullanmıştır (Balkaya, 2006: 180). Yurt genelinde belediye seçimleri esnasında jandarma ve diğer kolluk kuvvetlerinin mülki amirlerden aldıkları emir gereğince sandık başına gitmek isteyen SCF seçmenlerine karşı barikat oluşturması, SCF seçmenini sandıklara yaklaştırmayarak yıldırma taktiği (Çaparlar, 2020: 118). Kastamonu genelinde olduğu gibi Taşköprü seçimlerinde de sahnelenmiştir. Taşköprü'de sandık başına gitmek ve bizzat Gazi'nin desteği ile sağlanan demokratik haklarını kullanmak isteyen SCF seçmenin sandık başına ulaşmasını engellemek için seçim salonuna jandarmalar konuşlandırılmıştır. CHF kaza mutemedi ve diğer görevlileri seçim salonunda serbestçe propaganda yaparken SCF kaza teşkilatı mensupları seçim salonuna girmekten men edilmiştir (Balkaya, 2006:180). SCF mensuplarınca seçim esnasında yaşandığı iddia edilen seçim usulsüzlüklerine karşın Kastamonu genelinde olduğu gibi Taşköprü Belediye seçimini de CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; BCA 30.10.00.82.536.26; TBMM ZC, Devre 3, İ:5 C,22,49.,15.11.1930; Vakıf, 04 Teşrinievvel/Ekim 1930; Hâkimiyet-i Milliye, 18 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Belediye seçiminde oy kullanabilecek seçmen sayısı dört bin civarında olan Tosya kazasında (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930; Açıksoz, 27 Eylül 1930) seçim hazırlıkları 1 Eylül 1930 tarihi itibarı ile başlamıştı. 1580 Sayılı Belediye Kanunu mucibince belediye başkanı ve belediye şube müdürlerince Tosya'da mahalle muhtarlıklarına yazı yazılarak seçim encümeninin belirlenmesi için her mahalleden iki kişinin ismi istenmiştir. Ayrıca Tosya belediye

meclisi için yirmi aza seçilmesine karar verilmiştir (Tosyada Dilek, 1 Eylül 1930).

Tosya SCF mensupları seçim çalışmaları kapsamında kapı kapı dolaşarak seçmenlerin SCF'ye oy vermesini sağlamaya çalışmıştır. Seçimlerde cumhuriyet tarihinde ilk kez oy kullanacak olan kadınların oyları ayrı bir önem arz ediyordu. Tosya'da her iki fırka da kadın seçmenleri kendi firkaları lehine oy kullanmak için ikna etmeye çalışmıştır (Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel/Ekim 1930). Kastamonu genelinde olduğu gibi Tosya'da da SCF; vergilerin hafifletileceği, ekonomik sıkıntıların giderileceği, yabancı sermayenin yurda getirileceği vaatleri ile oy toplamaya çalışmıştır (Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Tosya seçimleri başlamadan önce Tosya SCF ocak reisi Hacı Faik Bey; dört yıl önce belediyeye ait 25 lira değerindeki bir halıyı Türk Ocağına vermekle suçlanmış ve hakkında dört yıldır devam eden davadan dolayı tutuklanmıştır. Tutuklanmanın seçim arifesine denk getirilmesi halk tarafından SCF'ye gözdağı olarak yorumlanmıştır (Açıksöz, 22 Eylül 1930).

Tosya belediye seçimi 3 Ekim 1930 tarihinde başlamıştı (BCA 030.10.82.536.26). Tosya belediye seçimleri13 Ekim 1930 tarihine kadar devam etmiştir (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930). Seçim başlamadan önce Kastamonu'da halkın SCF'ye olan ilgisi düşük düzeydeydi. SCF'lilerin iddiasına göre seçim esnasında yaşanan kanunsuzluklar ve baskılar halk nazarında SCF'yi mazlum pozisyonuna taşımış ve halkın SCF'ye ilgisini arttırmıştır (Açıksöz, 18 Birinci Teşrin 1930). Tosya'da CHF'ye karşı muhalefetin varlığından rahatsız olan kaymakam; Tosya SCF teşkilatına giderek ocak aza kayıtlarının olduğu defterlere el koyarak Tosya SCF teşkilatını kapatmaya çalışmış ve seçmenleri CHF'ye oy vermeye zorlamıştır (Yarın, 11 Teşrinievvel/Ekim 1930). CHF yanlısı yayın çizgisiyle bilinen dönemin Milliyet gazetesine göre halkın CHF' ye olan bağlılığından dolayı Tosya SCF teşkilatı kendi kendini feshetme kararı almıştır (Milliyet, 13 Teşrinievvel/Ekim 1930). Yaşanan bu hadisenin sebebi olarak SCF'yi gösteren CHF'ye göre kaymakamın Cemiyetler Kanunu gereğince SCF'yi denetleme hakkı vardır. Kaymakam ve jandarma kumandanının SCF Tosya teşkilatında yaptığı denetimin sebebi SCF'nin Tosya Kaza teşkilatına çocukları ve Tosya'da ikamet etmeyenleri firkalarına aza olarak kaydetmesidir (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930). SCF'liler hukuksuz olarak yorumladıkları bu denetimi Cumhuriyet savcılığına şikâyet etmiş fakat savcılık tarafından herhangi bir tahkikat yapılmamıştır (Yarın, 11 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Belediye seçimlerinde Kastamonu genelinde olduğu gibi Tosya'da da SCF mensupları seçimlerin demokratik bir ortamda yapılmadığı ve hükûmet baskılarının ayyuka çıktığı şikâyetlerinde bulunmuşlardır. Seçim devam ederken SCF'ye oy verecek seçmenleri yıldirmaya yönelik taktiklerin bir parçası olarak seçim alanında kalabalık jandarma kuvvetlerinin bulundurulması, SCF seçmenlerinin seçim sandıklarına ulaşmasında zorluk çıkarılması bu iddialardan birkaçıydı. (Balkaya, 2006: 180). Seçimlere katılımın düşük olması her ne kadar SCF cephesinde hükümet baskısı ile açıklansa da CHF'ye göre seçimler bağ bozumuna denk geldiği için seçmenler sandık başına gitmemiş, katılım istenilen oranda olmamıştır (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930). CHF yanlısı yayın yapan Tosyada Dilek gazetesine göre SCF mensupları; Tosya'da genelde tüm seçmenlerin özelde ise kadınların sandık başına gitmemesi yönünde kara propaganda yapmış ve bu baskılardan bunalan halk kırlara kaçmış oy kullanmamayı tercih etmiştir. Fakat diğer yandan Tosyada Dilek gazetesi seçimin CHF lehine sonuçlanmasını kadınların CHF lehine seçime gösterdikleri yoğun ilgi ile açıklamış (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930).

SCF'ye göre 4000 seçmenin olduğu Tosya'da seçim esansında CHF ve hükûmetin yaptığı baskılar ve kanunsuzluklardan dolayı ancak 600 seçmen sandık başına gitmeye cesaret edebilmiştir (Açıksöz, 18 Birinci teşrin 1930). Tartışma ortamında ilerleyen Tosya Belediye seçimleri CHF lehine sonuçlanmış ve belediye azalıklarının tamamını CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; TBMM, Zabıt Ceridesi, D.3, İ:5C:22, 49.,15.11.1930; Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel/Ekim 1930; Hâkimiyet-i Milliye,15 Teşrinievvel/Ekim 1930). CHF'ye göre Tosya belediye seçimlerinde SCF'nin kaybetmesinin sebebi; SCF mensuplarının irticai söylem ve düşünceler içinde olmalarının yanı sıra inkılâpçı bir kafa yapısına sahip olmamalarıydı (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930).

SCF'nin seçime katıldığı Cide, Daday ve Küre belediye seçimleri 3 Ekim 1930 tarihinde başlamış aynı gün sona ermiştir (BCA 030.10.82.536.26). Bu üç kazada da yapılan seçimlerde CHF ile iç içe geçmiş hükûmet mensupları seçim esnasında baskılarla halkı SCF'ye oy vermektan alıkoymuştur (Balkaya, 2006:179). Muhalefetin sönük kaldığı hakkında kısıtlı bilginin olduğu Cide, Daday ve Küre belediye seçimlerini de CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1.; TBMM, Zabıt Ceridesi, D.3, İ:5, C,22,49.,15.11.1930; Hâkimiyet-i Milliye, 05 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Sonuç

Tek fırka rejimlerinin tekrar kutsanmaya başlandığı bir dönemde Mustafa Kemal gibi kudretli bir liderin kendi kurduğu ve iktidarı elinde bulunduran CHF olgusuna karşın bir muhalefet fırkası kurdurması demokrasiyi içselleştirmesinin açık göstergesi olarak okunabilir. Mustafa Kemal, SCF'yi her ne kadar muvazaalı bir fırka olarak kurdurduysa da samimi bir muhalefetin hem hükümet işlerinin denetlenmesi hem de millet menfaati için gerekli olduğuna inanıyordu. Bu bağlamda yeni fırka kuruluşundan kısa bir süre sonra bir yandan teşkilatlanma çalışmaları yaparken bir yandan da 1930 Belediye Seçimlerine katılma kararı aldı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşması ile birlikte yedi yıllık mazisinde ilk kez CHF'nin muhalefetli bir seçime katılıyor olması 1930 Belediye Seçimlerine Türk demokrasi tarihinde ayrı bir anlam yüklemiştir.

Kuruluşu ile seçimlerin başlaması arasında kısa bir süre olan SCF, Kastamonu'nun merkez ve yedi kazasında teşkilatlanmıştır. Kastamonu geneli SCF teşkilatlanması tamamlandıktan kısa bir süre belediye seçimleri başlamıştır. SCF, Kastamonu belediye seçimlerinde ipi göğüslemek amacıyla aralarında Osmanlı Mebûsan Meclisi üyeleri, avukatlar ve iş adamlarının olduğu şahısları kurucu kadrolarına aldığı gibi bu şahısları aynı zamanda belediye aza adayları olarak belirlemiştir. SCF'nin Kastamonu'da kurucu kadrolarına atfettiği öneme karşın CHF tuttuğu istihbarat raporlarında SCF Kastamonu kurucu kadrolarını ve aza adaylarını karalamayı tercih etmiştir. CHF istihbarat raporlarında; Kastamonu'da SCF teşkilatlanmasında müteşebbis rolü üstlenen şahısları siyasi ve şahsi özellikleri ile halk nazarında itibarsızlaştırma yolunu tercih etmekteydi. Bu raporlarda CHF, SCF müteşebbislerini siyasi anlamda Cumhuriyet inkılâpları aleyhine çalışıp irticai düşünce besleyen, Son Osmanlı Mebûsan Meclisi üyesi, rejim aleyhtarı, Ferit Paşa Hükümeti lehine çalışan, Terakkiperver Fırkası mensubu, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı, İttihat Terakki taraftarı kişiler olarak siyasi yönden etiketleyip gözden düşürme yolunu tercih etmiştir. Kişilik analizi cetvelini andıran CHF istihbarat raporlarında Kastamonu SCF müteşebbisleri siyasi yönden karalandığı gibi ahlaki yönden de karalanmıştı. CHF ye göre SCF müteşebbisleri; menfaat devşirme yolunu tutmuş, küçük hesaplar peşinde koşan, resmi görevlerini suiistimal etmiş, adliyece haklarında tahkikat yapılan, zimmetçi, güven telkin etmeyen, riyakâr, dalkavuk, meşrepsiz ve mutaassıp kişilerdi.

Kastamonu SCF teşkilatına göre daha seçimler başlamadan 1580 Sayılı Belediye Kanunu'na göre oluşturulması gereken seçim

encümeni azaları kanunsuz olarak CHF'nin müdahalesi ile CHF mensubu olan kişilerden oluşturulmuş ve seçim başlamadan seçim güvenliğine gölge düşürülmüştür.

Kastamonu'da belediye seçimlerinin başlaması ile birlikte kendini devletin sahibi olarak addeden CHF; Vali Murat Bey'in nüfuzunu kullanarak kaymakamlar, devlet memurları, zabıta, polis ve jandarma vasıtasıyla SCF seçmenleri üzerinde baskı kurarak seçmenlerin SCF'ye oy vermesini engellemeye çalışmıştır. SCF'ye oy vermek isteyen seçmenler hükümet mensupları tarafından seçim salonuna sokulmamıştır. Ayrıca seçim sandıklarına ulaşabilen ve oyunu SCF'ye vereceğini söyleyen seçmenlere sandık görevlileri tarafından “-İsminiz seçmen listesinde yok.” denilerek oy kullandırılmamış, okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını güvendikleri kişilere yazdırmalarına müsaade edilmemiş, seçim salonlarında daima jandarma, polis ve zabıta bulundurulmuş SCF seçmenine gözdağı verilmiştir. Diğer yandan CHF'ye oy verecek seçmenlerden zorunluluk olmasına rağmen kimlik sorulmaması ve yüzde sekseni kapalı olan kadın seçmenlere CHF mensubu seçim kâtipleri tarafından CHF lehine mükerrer oy kullandırılması seçimin güvenilirliğine gölge düşüren iddialar arasındaydı.

Kastamonu genelinde yaşanan baskılardan dolayı seçime katılım çok düşük düzeyde olmuş, seçimlerde sandıkların açılması için kullanılması gereken oy miktarı bile kullanılmadan sandıklar açılmak zorunda kalmıştır. Yaşandığı iddia edilen bu kanunsuzluklara karşın Kastamonu'da SCF mensupları kitlesel herhangi bir eylemde bulunmamışlardır. Seçim yolsuzluklarını savcılığa şikâyet eden SCF mensupları bir karşılık alamayınca durumu Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'e de şikâyet etmiştir. SCF mensupları tek suçlarının Mustafa Kemal'in emri ile kurulan SCF vasıtasıyla demokratik hakları olan oy kullanmak olduğunu belirtmişlerdir. Fakat yapılan şikâyetlerin CHF lehine olan sonucu değiştirmedığı görülmüştür. Yaşanan haksızlıklardan kendisine pay biçmeyen CHF Kastamonu teşkilatı; SCF mensuplarının seçimi kaybetmesinin cevabının SCF'lilerin tutarsız, hayalden ibaret olan politikalarında olduğunu belirtmiştir.

Sonuç itibarıyla Türkiye'de yerel demokrasinin ve yerel hizmetlerin gelişimi için önemli bir fırsat olan 1930 Belediye Seçimleri, cumhuriyet tarihinin iki fırkalı ilk seçimi olsa da seçim kısır tartışmaların olduğu bir ortamda ilerlemiş, önemli bir demokratik fırsat kaçırmıştır. SCF yurt genelinde olduğu gibi Kastamonu seçimlerinde belediyeçilik hizmetleri sahasında politikalar üreterek seçmene ulaşmak yerine vergilerin hafifletileceği, daha geniş hakların tanınacağı gibi popülist politikalarla taraftar toplamaya çalışmıştır.

Teşkilatları birçok yerde olduğu gibi Kastamonu'da da kâğıt üstünde olan ve belediyecilik karnesi zayıf olan CHF ise kendisine karşı oluşan muhalefetin nedenlerine eğilmek yerine muhalefet cephesinde yer alan şahısları irticacı, Bolşevik gibi o dönem için en korkunç ithamlar sayılan ithamlarla itibarsızlaştırmaya çalışmıştır.

CHF her ne kadar Kastamonu genelinde belediye seçimlerini kazanmışsa da seçimden sonra Kastamonu'ya gönderdiği fırka müfettişleri vasıtasıyla Kastamonu genelinde vilayet ve kaza fırka teşkilatlarını revize etmek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

National Archives and Records Administration (NARA)

TBMM Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete, Sayı:1471, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1929).
28 Teşrinievvel 1927 Umum Nüfus Tahriri, Hüsnütabiât Matbaası, İstanbul.

Gazeteler

Açıksöz

Cumhuriyet

Güzel İnebolu

Hâkimiyet-i Millîye

Milliyet

Son Posta

Tosyada Dilek

Vakit

Yarın

Araştırma Eserler

Açıksöz, H. (1933). *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Vilayet Matbaası.

Ağaoğlu, A. (1969). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: Baha Matbaası.

- Balkaya, İ. S. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Çaparlar, M. (2020). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Akdeniz Teşkilatlanması ve Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goloğlu, M. (2011). *Devrimler ve Tepkiler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grew, J. C. (2000). *İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye'de Siyasal Fırka Örgütlenmesi (1908-1960)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç Ali'nin Anıları*. (2007). Turgut, H. (Der.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Obuz, Ö. (2017) Fikrin Mürekkeple Sınarı: Mahmut Soydan'ın Kaleminden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İle Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 313-328.
- Okyar, A. F. (2019). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Okyar, O. ve Seyitdanlioğlu, M. (2007). *Atatürk, Okyar ve Çok Fırkallı Türkiye; Fethi Okyar'ın Anıları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özalper, M. (2015). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 117-136.
- Pınar, M. (2017). Serbest Cumhuriyet Fırkasının Doğu Anadolu Bölgesi Teşkilatlanması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(11), 99-114.
- Pınar, M. (2015). Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kütahya Teşkilatlanması ve Faaliyetleri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 277-298.
- Pınar, M. (2014). Bursa'da Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşkilatı ve İktidarla İle Çekişmesi. *History Studies*, 6(3), 295-310.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar II*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.

- Uran, H. (2008). *Meşrutiyet, Tek Fırka, Çok Fırka Hatıralarım (1908-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Weiker, W. F. (1973). *Political Tutelage and Democracy in Turkey-The FreeParty and Its Aftermath*. Leiden: E.J. Brill.
- Yeşil, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk teşkilatlı muhalefet hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Yücebaş, F. (2021). *Cumhuriyet Hükümetlerinin Temsiliyet Mekanizması: Birinci Umumi Müfettişlik (1927-1952)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

EKLER:

Ek:1

Belediye seçimlerinde yaptığı uygulamalarla SCF taraftarlarının tepkisini çeken Kastamonu Valisi Murat Bey (Germen) , Cumhuriyet

Ek:2

01009674-102

Yazıldığı yer	Kastamonu	Telegraf merkezinin №	773
Tarihi	31 8 / 1930	Kaleme geldiği	31 8 / 1930
Numarası	229/3564	Açıldığı	1 / 8 / 1930

Dahiliye Vekâletine

Serbest Cümhuriyet fırkasının şubesi olmak üzere şubeler teşkili için resmen muracaat vuku bulmaktadır. Halbuki fırkanın teşekkülü hakkında resmen tebliğ bulunmadığı ve şube olduklarından bahisle nizamname verilmemekte bulunduğu cihetle yapılacak muamelenin emri iş'arı rica.

Vali
Murat

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Yer No. : _____
Dos. No. : _____
Vezika No. : _____

A	XX-9
D	52
F	3-162

Cumhurbaşkanlığı Arşivi